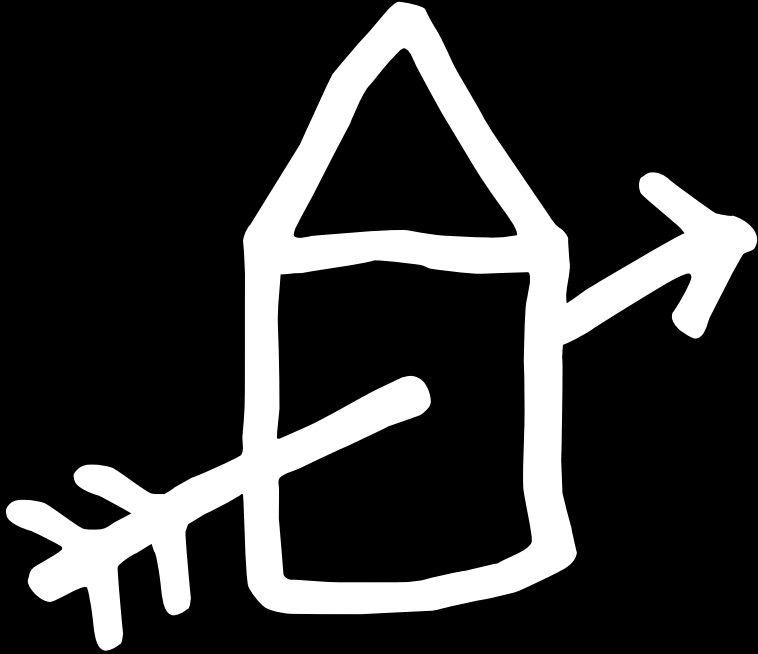

Baerne

In dit nummer o.a.:

- In Memoriam: Jo van den Brink (1929-2017)
- Architect Daniël Horn (1903-1990) - een Baarnse vakman in ontwerpen
- Het dijkverbeterplan en de Grebbelinie
- Louisa State - een villa met meerdere gezichten (deel I)

Hét ware huis

Van Berkum Makelaars

Van Berkum Makelaars bv | Makelaars in en taxateurs van onroerende zaken
Nieuw Baarnstraat 93 Postbus 135 3740 AC Baarn | Lid NVM Wonen - BOG
telefoon (035) 541 84 45 | info@vanberkummakelaars.nl

Baerne

VAN DE VOORZITTER

Dit voorwoord schrijf ik op de warmste oktoberdag die ooit gemeten is in Nederland, 16 oktober. Een historische gebeurtenis passend voor een tijdschrift dat over historie gaat, zij het dat de *Baerne* geen meteorologisch tijdschrift is.

De weersgesteldheid tijdens de jaarlijkse excursie op 16 september jl. stond hiermee in schril contrast. Ondanks het feit dat op deze dag de regen onvermoeibaar onze paraplu's op de proef stelde, mocht het voor de deelnemers in Oranjestad Buren de pret niet drukken. Uw voorzitter nam voor het eerst deel aan het jaarlijkse uitstapje van de HKB, maar gelet op het programma en de goede sfeer was dit beslist niet de laatste keer. Beide Peter's (de heren Schmidt en Wertheim) hebben zich weer voortreffelijk van hun taak gekweten.

Op het moment dat de *Baerne* bij u op de mat valt, kunt u nog naar de succesvolle expositie 'Baarn en Sint Nicolaas' gaan. Dit is een bijzondere tentoonstelling, waarbij is geput uit de privécollectie van Frits Booy en die loopt nog tot 6 december a.s.

Aan de nieuwe expositie 'Schoolplaten bij de les' wordt inmiddels al weer volop gewerkt. De opening vindt plaats op 16 december a.s.

Tot mijn genoegen mag ik u erop wijzen dat dit de laatste *Baerne* in zwart-wit druk is. Vanaf maart 2018 zullen de edities in full color verschijnen. Een andere vernieuwing op huisstijlgebied is het logo van onze vereniging, waarmee u al kunt kennismaken.

Tot slot wens ik u allen fijne feestdagen toe en een goede jaarwisseling. En ik hoop velen van u tijdens onze nieuwjaarsreceptie op **5 januari a.s. om 16.00 u in de HKB-kelder** te mogen begroeten om elkaar het beste voor 2018 toe te wensen.

Met vriendelijke groet,
Jan Baerends

INHOUD

Van de voorzitter	97
Jo van den Brink (1929-2017)	98
Architect Daniël Horn (1903-1990)	100
Giften derde kwartaal 2017	108
Het dijkverbeterplan en de Grebbelinie	109
Expositie Schoolplaten	120
Louisa State (deel I)	121
Prinses Beatrix geboren!	127
Colofon en agenda	128

Foto omslag: De Schilderswijk, net na de oplevering eind jaren 1950. Hoek Rembrandtlaan-Govert Flincklaan (coll. Streekarchief Gooi- en Vechtstreek).

IN MEMORIAM: JO VAN DEN BRINK (1929-2017)

Op 22 april jl. overleed op 95-jarige leeftijd Johanna Margaretha van den Brink-van Wijkvliet, sinds 2000 erelid van onze vereniging. Jo was geboren in Baarn en trouwde in 1943 met handelsvertegenwoordiger Johannes Marinus van den Brink, die in 1959 op 41-jarige leeftijd overleed. Jo was moeder van zes kinderen, grootmoeder van negen kleinkinderen, en overgrootmoeder van tien achterkleinkinderen.

Vanaf de oprichting van de HKB in 1974 toonde Jo zich een betrokken vrijwilliger die zich enorm heeft ingezet voor de Oudheidkamer. De HKB begon bescheiden en kreeg tijdelijk een onderkomen

toegewezen in het *Nutsgebouw* aan de Burgmeester Penstraat. Daarna verkreeg de vereniging ruimte onder het gemeentehuis aan de Laanstraat, waar ooit de Burgerbescherming was ondergebracht. Het was een betonnen kelder met een eigen ingang, die vol stond met overlevingsspullen, stapelbedden en tafels, helaas beschikte het niet over een toilet. Samen met Leo en Bep Grotendorst, Nel Kuyt en Evert van der Steeg werd die ruimte door Jo schoongemaakt en opgeknapt, zodat er een begin gemaakt kon worden met het herbergen van de vele historische Baarnse spullen.

Jo beschikte over een praktische instelling, kon goed inrichten en indelen, en beschikte over veel creativiteit en een rijke fantasie. Oude kleding werd hersteld, en later heeft zij nog alle ouderwetse

onder- en bovenkleding, bad-en beddengoed verzameld. Ook werd door haar een oude linnenkast op de kop getikt en daarin werden de wollen lange herenonderbroeken zorgvuldig bewaard. Jo had aandacht voor de boerenklederdracht uit Baarn, de mutsen werden door haar gerestaureerd en ze kleepte de paspoppen aan voor de exposities. Zij kon ook fraaie verhalen vertellen over de goeie ouwe tijd en droeg de andere vrijwilligers altijd op oude verhalen op te schrijven: 'dan gaat het niet verloren!' Zelf deed zij dat ook en ze heeft een heel boek met herinneringen nagelaten.

Vaste prik: Jo bezig met herstelwerk in de Oudheidkamer (coll. familie Van den Brink).

De tentoonstellingen van de HKB werden lange tijd op steeds verschillende plaatsen in Baarn ingericht, bij gebrek aan een eigen expositieruimte die pas na de verhuizing naar de Hoofdstraat een vaste faciliteit werd. Telkens stond Jo met raad en daad paraat als het tentoonstellingsmateriaal klaar gemaakt moest worden voor een verblijf in *Kasteel Groeneveld*, hotel-restaurant *De Promenade*, in het voormalige gebouw voor Christelijke Belangen in de Leestraat of in de Waldheim-mavo.

Ook heeft zij veel excursies georganiseerd; vooraf eerst alles bekijken en afspreken, en dan de hele dag op pad met enthousiaste leden van de verschillende werkgroepen.

Rond haar tachtigste verjaardag werd Jo benoemd tot erelid, door de toenmalige voorzitter Jan van der Kraats. Van die erkenning heeft ze erg genoten.

Jo heeft als gastvrouw in de Oudheidkamer lange tijd belangstellenden, waaronder ook veel schoolklassen, ontvangen totdat ze verhuisde naar verzorgingshuis *Schoonoord* in Baarn. De verhuizing van het tehuis naar Soest heeft ze ook nog mogen meemaken. Daar keek ze nog altijd reikhalzend uit naar het kwartaalblad van de HKB, wat ze van A tot Z helemaal uitploos en o wee, als er iets niet klopte, dat werd dan door haar verbeterd.

Wij zullen haar dankbaar blijven herinneren voor al het werk dat zij, met liefde en passie, voor de HKB heeft verricht.

Met dank aan Nel Kuijt-Smit (erelid van de HKB) en Loes Wiggerts-van den Brink (dochter van Jo).

Overhandiging Lijst der Ereleden door toenmalig voorzitter Teun Stein (coll. HKB).

Baerne

ARCHITECT DANIËL HORN (1903-1990)

- EEN BAARNSE VAKMAN IN ONTWERPEN

Daniël Horn is helaas een wat onbekende architect in Baarn terwijl hij in de periode 1936-1952 heel wat sporen heeft nagelaten in het dorp. Hij is de ontwerper geweest van minstens vijf villa's, van de eerste naoorlogse uitbreiding van Baarn - de Schilderswijk - en van het bevrijdingsmonument aan het Stationsplein. Hij woonde ook ruim 15 jaar lang met zijn gezin in Baarn. Het wordt tijd om hem en zijn ambachtelijke en creatieve ontwerpen in de schijnwerpers te zetten.

door: Martin Groenesteijn en Mathijs Witte

Daniël Horn is in 1903 geboren in Amsterdam. Zijn vader Hendrik Jacobus Horn jr. is tekenleraar aan één van de Amsterdamse HBS-en. Zijn moeder Gesina Raisig, afkomstig uit Hoorn, is huisvrouw. Daniël is de jongste uit een gezin van acht en zijn familie is evangelisch-luthers. Hij gaat naar school in Amsterdam en volgt een opleiding bouwkunde, mogelijk aan de HTS in dezelfde plaats. Horn woont na zijn studie achtereenvolgens in Ophemert, Amersfoort en Laren. Hij treedt hier als opzichter-tekenaar in dienst bij het bureau van de bekende Larense romantisch-expressionistische architect Wouter Hamdorff. Hamdorff ontwierp gebouwen in een internationale landhuisstijl, voornamelijk in 't Gooi en de Noord-Hollandse duinstreek, maar ook elders in Nederland, Engeland en Duitsland. Geïnspireerd door de Engelse cottagestijl, de Gooise boerderijen, de Amsterdamse School en de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright werden de huizen gebouwd met bakstenen gevels en rieten daken. Hoogtepunt van

zijn tijd bij Hamdorff vormt het mede-ontwerpen en tekenen van het landhuis *Schapenduinen* in Bloemendaal voor de opdrachtgever Jacob Bierens de Haan, hoofddirecteur van het Rijksmuseum. Dit pand werd tussen 1930 en 1932 gebouwd en is nu een Rijksmonument.

Daniël Horn (coll. familie Horn).

Baarnse periode

Na 1932 raakt Horn even uit beeld. Zijn moeder overlijdt in Ede en hij vestigt zich aldaar. Is hij voor zichzelf begonnen of werkt hij nog in opdracht van Hamdorff vanuit Ede? We weten het niet. Hij leert tijdens restauratiewerkzaamheden aan de kerk van Nederhemert in 1933 zijn toekomstige vrouw, Antje Elisabeth Reitsma kennen. Ze is in Indonesië geboren maar al enige tijd in Nederland en werkzaam als onderwijzeres op een lagere school in Rossum. Een paar jaar later trouwen ze op 21 april 1936 in Baarn en verhuist het echtpaar naar de Amsterdamsestraatweg 4 tegenover *Paleis Soestdijk*.

Eenmaal in Baarn woonachtig ontwerpt hij in Laren villa *Zonneheuvel* aan de Vredelaan en villa *Vixtandem* aan de Herdersweg 13. Die laatste villa ontwerpt hij voor zijn vader, die er korte tijd woont met zijn nieuwe vrouw, en tijdens de bouw van zijn eigen huis aan de Baarnse Emmalaan (in 1937-1938) verblijven Horn en zijn vrouw daar ook. Voor villa *Vixtandem* ontvangt Horn in 1937 een prijs voor het beste ontwerp in de categorie middenstandswoningen van de Schoonheidscommissie te Laren. De jury is erg te spreken over de kwaliteit en ambachtelijkheid van het ontwerp. Horn krijgt een oorkonde en in de gevel van zijn ontwerp wordt een plaquette onthuld. De prijs bracht geen geldelijk gewin maar vestigde wel de aandacht op de kwaliteit van zijn werk.

Horn wordt in 1938 aangenomen bij de Rijksgebouwendienst (RGD) in Den

Haag. Daarnaast werkt hij in zijn vrije tijd aan zelfstandige opdrachten. In de periode van 1937 tot 1947 krijgen Horn en zijn vrouw zes jongens. In het boek *Becoming Canadian* uit 1996 beschrijft zoon Michiel Horn rijk gedetailleerd zijn opvoeding in Baarn en hoe het voor zijn ouders was om zes jongens te hebben. Dat was pittig, getuige enkele advertenties in de lokale kranten voor een stevig kindermisje.

Canadese periode

Tijdens de oorlog zit Daniël Horn in het verzet. Het is een spannende tijd voor het jonge gezin. Tijdens de Wederopbouw na de oorlog kan vooral zijn vrouw Antje haar draai in Nederland niet vinden. Ze wil weg uit Baarn, waar ze zich altijd moet bewijzen. Ook het communisme dreigt. Horn zelf ziet een vertrek nog niet echt zitten. Toch staat ook hij op een kruispunt. Blijft hij bij de RGD werken als ambtenaar of zet hij een zelfstandig bureau op? Uiteindelijk besluiten ze in 1952 te emigreren. Het helpt ook dat andere families uit Baarn die grote stap nemen. Na de verkoop van hun huis in Baarn verhuist het hele gezin naar Victoria in Canada. Ze hopen daar hun kinderen een betere toekomst te kunnen geven dan in Nederland. De bootreis duurt enkele weken.

In Canada aangekomen lukt het echter niet om zelf een eigen bureau op te zetten, omdat niet veel Canadezen een architect in de arm nemen. Horn kreeg een baan bij het architectenbureau *Patrick Birley* maar het loon was niet

hoog. Het gezin Horn had het moeilijk, zoals veel Nederlandse emigranten in die tijd. Na zijn baan bij het architectenbureau werkte hij tot aan zijn pensioen bij het *British-Columbia forest service*. Daardoor heeft hij in zijn latere leven in Canada weinig gebouwen ontworpen. Later beschrijft zijn zoon Michiel Horn dat zijn vader soms spijt had van zijn emigratie naar Canada. Terwijl hij in Nederland een redelijk bekend architect was geweest met een groot netwerk, moest hij in Canada onder aan de ladder beginnen. Hij bleek te oud om daar nog carrière te kunnen maken als archi-

tect en hij had ook niet die ambitie. Toch genoot hij ook heel erg van de natuur en de ruimte in Canada. Hij overlijdt in 1990 in Mill Bay nabij Victoria op 87-jarige leeftijd.

De architect en zijn werk

Michiel Horn schrijft over zijn vaders Baarnse periode: ... *the anti-modernist houses he designed were very much to his clients taste* ... Dit suggereert dat het Modernisme destijds de gangbare bouwstijl was maar dat is pertinent onjuist. Hoewel het Modernisme in de architectuur vanaf de jaren 1920 veel

De muur

Er zijn 13 Nederlandse spreekwoorden en gezegden bekend waarin het woord muur voorkomt en vaak heeft het woord dan een negatieve betekenis. Toch is een muur is één van de belangrijkste instrumenten die een architect kan hanteren. In een ongerepte omgeving zal je - ter oriëntatie - je moeten richten op natuurlijke elementen in dat landschap; we spreken bijvoorbeeld af bij die opvallende boom of die grote steen. Prof. Har Oudejans en architect-docent Kees van der Hoeven hebben in hun onderwijs aan de TU Delft onder meer de muur gebruikt om het begrip architectonische ruimte uit te leggen. Door een muur op te richten in de oneindige natuurlijke ruimte ontstaat ten opzichte van onze eigen aanwezigheid een voorkant en een achterkant. Een tweede muur nabij de eerste muur (en evenwijdig daaraan) doet een architectonische ruimte ontstaan. Wanneer we ons tussen de muren bevinden, staan we in een ruimte die eerder niet bestond. Leggen we nu een dak op de twee muren, dan wordt de architectonische ruimte voltooid. De enkele muur biedt een beetje beschutting, je kunt je erachter verschuilen of deze als verdediging gebruiken. (Voor/tegen iemand aan de andere kant). Vier muren en een dak vormen een echte beschutte ruimte, tegen regen, wind en evt hitte. Bij kou kun je de ruimte verwarmen etc.

De architect Daniel Horn woonde 15 jaar in Baarn en heeft daar - voor zover bekend - vijf bouwprojecten nagelaten. Eén ervan is niet meer dan een muur, maar wel een heel belangrijke: het monument op het Stationsplein waar we op 15 augustus en 4 mei de Tweede Wereldoorlog herdenken.

publicitaire aandacht op zich wist te vestigen raakt het (in Nederland) pas eind jaren vijftig echt ingeburgerd. Vanaf die tijd wordt het Modernisme gangbaar voor het grootste deel van de bouwproductie. Daarvoor waren de meer traditionele Amsterdamse school, de jaren-dertig-stijl en de Delftse school gebruikelijk. Het werk van Daniel Horn past vooral in deze laatste traditie.

Landhuis, Emmalaan 11a (1937-38)

In september 1937 maakt Horn het ontwerp voor een woonhuis voor zijn eigen gezin aan de Emmalaan 11a. Naast het ruime perceel staat een vroeg en veel gepubliceerd voorbeeld van Delftse-school architectuur, een landhuis uit 1935 van Gijsbert Friedhoff. De bouwvergunning voor het huis is in maart 1938 verleend en datzelfde jaar heeft de familie Horn het huis betrokken.

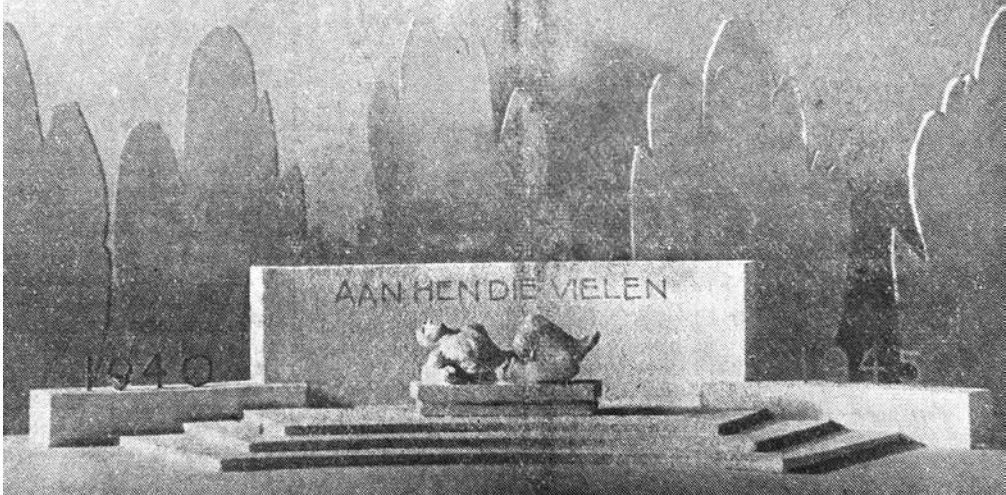
Vanaf de straat is vooral de kolossale schoorsteen opvallend in de wit geschilderde, vrij gesloten gevel met een half-ronde garagedeur. Het huis heeft lage goten en een hoge kap met rode pannen. Feitelijk bestaat het huis uit twee volumes met zadeldaken die haaks in elkaar geschoven zijn. De kap wordt op allerlei manieren bewerkt waardoor een speels volume ontstaat. Karakteristiek voor het werk van Horn is het gebruik van tuilmuren, in dit geval een muur naast de garage waardoor het gebouw zich sterk aan de locatie hecht en groter lijkt dan het is. Daarnaast de forse schoorstenen en de deuren met diagonale planken die bijna middeleeuws

aandoen. Plattegronden uit de jaren dertig zijn vaak streng rond een aantal symmetrieassen ontworpen, vaak zichtbaar bij de kamer en-suite met een erker aan de voorgevel en een openslaande deuren aan de tuinzijde. Karakteristiek voor de Delftse-school is een veel vrijere manier om plattegronden te ontwerpen. In dit landhuis van Daniel Horn is een dergelijke as wel aanwezig maar nauwelijks zichtbaar in het huis, het lijkt meer een ontwerphulpmiddel. In het huis is een 'kern' aanwezig waar je vanuit de entree aan twee zijden omheen kunt lopen, een informele route via de garage, keuken, de eethoek naar de grote schouw die eethoek en woonkamer verbind. De andere route loopt via een gang langs de trap, opkamer en woonkamer naar dezelfde schouw. Opvallend is dat in het huis een zelfstandige speelkamer voor de kinderen is opgenomen. Op de verdieping bevindt zich een (architecten) atelier met opnieuw een schouw. De forse schoorsteen in de straatgevel is gemaakt voor deze open haard. Echt grote

Emmalaan 11A, Baarn (coll. familie Horn).

Maquette Bevrijdingsmonument, 1946 (coll. HKB).

kamers kent het huis niet, het bestaat uit veel kleinere ruimtes die via doorkijkjes en hoogteverschillen in elkaar en de tuin overlopen waardoor het een subtiel ruimtelijk gebouw is.

Bevrijdingsmonument, Stationsplein (1946-47)

Uit secundaire bronnen weten we dat Daniël Horn het oorlogsmonument in Baarn ontworpen heeft, volgens zijn zoon Michiel naar aanleiding van een prijsvraag. Een andere plausibele reden zou de betrokkenheid van Daniel Horn bij het verzet kunnen zijn. Helaas is er geen document bekend waaruit dit auteurschap direct blijkt (bijvoorbeeld een ontwerptekening met de naam van Horn). Er is wel een heel interessante maquettefoto bekend van het oorspronkelijke ontwerp, zoals dit mei 1946

tentoongesteld is in het gemeentehuis, maar daarbij staat geen naam van de ontwerper.

Het symmetrische ontwerp bestaat uit een gebogen muur met aan beide zijden een lagere 'bloembak', daarvoor enkele treden en op de achtergrond forse bomen. Door de gelaagdheid een ruimtelijke en bijna theatrale opzet. In het uitgevoerde ontwerp zijn op de natuurstenen hoofdmuur een kruis aangebracht en de jaartallen 1940 1945. Mei 1947 is het monument in gebruik genomen. Uit analyse blijkt het ontwerp vanuit een elegant maatsysteem te zijn opgebouwd. In het oorspronkelijke idee zouden de jaartallen op de 'bloembakken' komen, op de hoofdmuur de tekst 'AAN HEN DIE VIELEN' met daarvoor een sculptuur van een gevallen mens. Rond 2001 zijn 'op' de bloembakken twee plaquettes aange-

bracht, die niet echt passend te noemen zijn binnen de oorspronkelijke opzet.

Woonhuis, Adelheidlaan 1 (1949-50)

Dit huis is ontworpen voor mej. H.C. Coops, aan de plattegronden te zien een alleenstaande vrouw. Het is bescheiden qua grootte in vergelijking met de huizen aan de Emmalaan en de Van Lenneplaan. Het perceel lijkt te zijn afgesplitst van de monumentale Jugendstil villa aan de Wilheminalaan 12. Voor zover bekend is dit de enige keer dat Horn een rieten kap toepast. De gevels zijn van rood metselwerk gemaakt. Opnieuw zien we hier een hele forse schoorsteen. Door de zichtbaarheid van de locatie lijkt het huis te zijn ontworpen met twee voorkanten. Het interieur bestaat uit een reeks opeenvolgende (kleine) ruimten, waarbij ook hier je rond kunt lopen 'om de trap'. Zoals in de periode net na de oorlog gebruikelijk was, moest voor het bouwen ook goedkeuring gevraagd worden aan de Provinciale Directie Volkshuisvesting en daarbij speelde het volume een belangrijke rol. Bij alle bouwplannen uit deze periode staat daarom een inhoudsberekening op de tekeningen. In dit geval werd toestemming verleend om 290 m³ te bouwen. Het huis is sinds de oplevering enkele malen aan de noordzijde uitgebreid.

Dubbel woonhuis, Jacob van Lenneplaan 41 (1949-50)

Het eerste wat opvalt aan dit huis is de merkwaardige plaatsing op het perceel, helemaal achter in de hoek, en dan ook

nog circa 45 graden gedraaid. Dat laatste is nog wel te verklaren aangezien het perceel is afgesplitst van de naburige villa *Vinkenslag* en die ligt ook gedraaid op het perceel. Het andere buurhuis lag wel voor op het perceel en haaks op de straat (overigens is later van het perceel nog een strook afgesplitst).

Het huis is ooit gebouwd als een dubbel huis, waarbij het rechter deel tweemaal zo groot was als het linker huis. Op de verdieping was het mogelijk binnendoor van het ene huis naar het andere te gaan waardoor het lijkt of het als een soort zorgwoning ontworpen is. Ergens tussen 1960 en 2007 zijn beide delen samengevoegd tot één woning, toen werd ook een van beide trappen verwijderd. Maar in 2007 bleek het huis nog steeds twee voordeuren te hebben. In het oorspronkelijke ontwerp lijkt geen rekening te zijn gehouden met het samenvoegen van beide woningen.

De opeenvolging van ruimtes is in dit huis eenvoudiger dan in de woning aan de Emmalaan, vooral ook omdat het gebouw iets anders is uitgevoerd dan ontworpen. De woonkamer was gedacht als twee gekoppelde ruimtes van circa 4x5 m (wat al relatief groot is voor Horn), maar deze zijn samengevoegd zodat de woonkamer van het grote huis circa 40 m² is geworden. Daarnaast is de haard naar een andere wand verplaatst zodat de kamer minder monumentaal is geworden en meer gericht is op het terras en het uitzicht op de tuin. Absolute blikvanger is de prachtige pergola boven het terras, begroeid met een wisteria.

Over drie ronde steenachtige kolommen zijn houten balken gelegd die een vloeiende overgang van de binnen- naar de buitenruimte mogelijk maken. Verder kent het huis typische kenmerken van Horn, zoals de relatief kleine ramen met enkele roeden, luiken, forse schoorstenen, eenvoudige overstekende goten en asymmetrische dakvormen, en veel hoogteverschillen in het interieur.

186 Woningen, de Schilderswijk (1952)

Dit moet een echt grote opdracht zijn geweest voor Daniël Horn, zeker naast zijn 'gewone' werk bij de RGD. Waarschijnlijk heeft deze opdracht er uiteindelijk toe geleid dat Horn en zijn gezin zijn geëmigreerd. Het verhaal gaat dat zijn superieuren een klusje 's avonds geen probleem vonden, maar dit was duidelijk van een andere orde: het betekende de opdracht teruggeven

of ontslag nemen. Horn kiest blijkbaar voor het laatste.

Wie de opdrachtgever was is niet zeker, maar het zou de gemeente geweest kunnen zijn. Van de woningen in de Schilderswijk zijn twee tekeningen bekend, beiden uit februari 1952: een voorlopig ontwerp (voor een blokje van drie woningen) en een bestektekening met allerlei technische gegevens. Op de tekeningen komt de naam van Horn niet voor. Het handschrift - maar vooral de manier van tekenen - van het voorlopig ontwerp lijkt wel sterk op andere tekeningen die van Horn bekend zijn.

De relatief kleine woningen hebben een grondvlak van $6 \times 7,5 \text{ m}^2$, beslaan twee verdiepingen en hebben een flauwe asymmetrische kap. De woningen bestaan uit rijtjes van drie tot zeven woningen. Stedenbouwkundig lopen de woningenblokken als molenwieken de straathoeken om.

Horn heeft een heel scala aan architectonische middelen ingezet om variatie in de individuele woningen mogelijk te maken. Zo zijn er twee typen woonkamer raam zichtbaar (in het metselwerk vlak en een zogenaamd bloemkozijn). In het straatbeeld vallen de huizen met een vooruitspringende entreepartij extra op. Bij de hoekhuizen zijn er dan ook nog ramen in de kopgevels, soms afgedekt met een rijtje dakpannen. Achter het huis is een schuur gemaakt, iets vrijstaand van de woningen. In het ontwerp zijn deze bij de kopwoningen met een tuinmuur met poort maar voor zover bekend is dat nergens zo uitgevoerd. Sommige bredere percelen hebben ook nog een bijpassende garage met een pannendak. De woningplattegronden zijn efficiënt. Een smalle beuk met entree, trap, toilet en keuken. In de brede beuk bevindt zich de woon/eetkamer met een schouw. Die architectonische rijkdom staat in schril contrast met bijvoorbeeld de vlakbij gelegen Zeeheldenwijk van begin jaren zeventig. Een verklaring hiervoor is dat het bouwstelsel in de Schilderswijk

nog heel traditioneel was, geen betonnen casco's maar een gemetselde draagconstructie met houten balklagen. Binnen dit systeem zijn veel eenvoudiger variaties te maken dan in de meer geïndustrialiseerde bouwsystemen. De wijk is nog steeds geliefd en de woningen worden op allerlei manieren uitgebreid en aangepast zonder dat het karakter wezenlijk wordt aangetast.

Slot

Terugkomend op de muur als 'primair' gereedschap van de architect: Horn gebruikt dit instrument vaardig. Bij hem wordt een ruimte begrensd door vier muren en een plafond. In die muren zitten dan weer openingen om relatie met andere ruimtes of de buitenruimte te leggen. De opening maakt dus deel uit van het vlak. Horn was er niet op uit (zoals bijvoorbeeld moderne architecten als Mies van der Rohe of Rietveld) om de hoek van een ruimte op te heffen door daar de opening te leggen, iets wat technisch gecompliceerd is en pas echt mogelijk werd dankzij gebruik van veel beton en staal. Horns werk is niet spectaculair of revolutionair maar zoekt binnen een gangbare traditie (en met de gangbare bouwtechniek) naar ruimtelijke en artistieke oplossingen. Dat is met meer dan gemiddeld vakmanschap gedaan, waardoor zijn werk nog steeds opvalt en aandacht verdient.

Bronnen

Baarnsche Courant d.d. 7-5-1946.

Horn, Michel: *Becoming Canadian* (1966).

Baerne

GIFTEN DERDE KWARTAAL 2017

Dit kwartaal is de schat van de Oudheidkamer met 38 objecten uitgebreid en 23 stuks daarvan zijn promotieartikelen van Baarnse bedrijven en/of hebben betrekking op het koningshuis. Op onderstaande foto ziet u een selectie van de recente giften. Wij danken de gulle gevers van harte!

Mocht u van zins zijn om op te ruimen en treft u tijdens die actie spullen aan die van Baarnse afkomst zijn of als onderwerp Baarn hebben? In de collectie van de OHK zullen ze een goed tehuis vinden.

Op de foto staan in willekeurige volgorde: het boek David Zuiderhoek, Componist van de ruimte 1911-1993; ijeren cliché van de kop van de schoolkrant van de Nieuwe Baarnse School; ingelijste oorkonde van 'Ons Belang' voor de heer D. Vlot, bestuurslid; oorkonde voor erelid Joop van der Heiden van F.C.C. The Weely's; schilderij gemaakt van luciferhoutjes e.d. met afbeelding Pauluskerk, gemaakt door H.F. de Feyter; klein houten sigarenkistje C. Kroon, Brinkstraat 3, Baarn; kledingborstel Zeilmaker, Laanstraat 79-81, Baarn; oranje kartonnen doos van het Oranje Museum Baarn; oranje/bruin blik met afbeelding van koningin Wilhelmina 1898-1938; ingelijste delftsblauwe tegel met afbeelding van koningin Beatrix 1980; tegel Koninklijke Marechaussee van de Paleisbrigade Soestdijk.

HET DIJKVERBETERPLAN EN DE GREBBELINIE

In de *Baerne* van juni 2016 schreef ik al dat Waterschap Vallei en Veluwe bij het werk aan de dijken ook rekening moest houden met archeologische sites die langs of op de te verbeteren dijken liggen. In eerste instantie betrof dat het kasteelterrein van *Huis ter Eem* en bewoningssporen langs de Eemdijk. Bij werkzaamheden tussen Amersfoort en de A1 moest rekening worden gehouden met sporen van de Grebbelinie. Dit verdedigingswerk werd in 1951 opgeheven en kwam grotendeels in eigendom van Staatsbosbeheer. Nog niet zo lang geleden werden de resten van de Grebbelinie, als ze in het plangebied van wegenaanleg of woningbouw lagen, eenvoudigweg gesloopt. Sinds april 2011 wordt de Grebbelinie echter aangemerkt als Rijksmonument en dit houdt in dat er rekening moet worden gehouden met overblijfselen als bunkers, sluisjes en andere bouwwerken. Waar mogelijk worden ze in de nieuwe situatie ingepast en waar dat niet kan, worden ze soms verplaatst (bijvoorbeeld complete bunkers).

door: Jan van der Laan

De geschiedenis van de Grebbelinie in vogelvucht

Al in 1589 zochten de Staten van Holland naar een manier om zich te wapenen tegen invallen van vijandige legerbendes. Men zag al snel in dat het moerasgebied in de Gelderse Vallei strategisch bezien van grote waarde kon zijn voor de verdediging van Holland. Na het verbreden van de Woudenbergse Grift kon met de uitbaggerde grond een Landweer worden aangelegd langs de westrand van het moerasgebied. Zwakke plekken - dat wil zeggen: hoger gelegen, drogere plekken - zouden daarbij verdedigd worden door de aanleg van een vijftal schansen. Ook bij Eembrugge en Amersfoort zouden schansen gebouwd worden, maar alleen bij Woudenberg wordt het plan uitgevoerd. Ondanks het ontbreken van vier schansen is dan voor het

eerst sprake van een verdedigingslinie tussen de Zuiderzee en de Rijn. Een van de redenen dat de plannen voor de verdedigingslinie in de Gelderse Vallei niet volledig werden uitgevoerd zal ermee te maken hebben gehad dat men dacht te kunnen vertrouwen op de IJssellinie. Deze linie moest Gelderland beschermen tegen aanvallen uit het oosten.

Door ervaring wijs geworden besefte de Republikeinse regering dat men niet kon vertrouwen op de IJssellinie, omdat deze te lang was om te verdedigen en teveel doorwaadbare plaatsen had. Naarden vond echter dat het geld beter kon worden besteed aan haar nieuwe verdedigingswerken en gek genoeg vond ook de stad Utrecht een Grebbelinie geen goed idee. Besloten werd om de Oude Hollandse Waterlinie op te knappen en eventueel, als er nog tijd was, aan de

bouw van een Grebbelinie te beginnen. In 1701 wordt opnieuw onderzoek gedaan naar de mogelijkheid van het onder laten lopen van bepaalde gebieden in de Gelderse Vallei. Maar deze rapporten belanden, zonder dat er veel mee wordt gedaan, in een bureaulade, totdat in 1740 de Oostenrijkse successieoorlog uitbreekt. Wanneer de Franse legereenheden zonder veel moeite de garnizoenssteden als Maastricht en Bergen op Zoom passeren en de Zuidelijke Nederlanden bezetten, worden de plannen weer tevoorschijn gehaald. Bernard de Roij, Directeur der Fortificatiën, laat nieuwe plannen maken waarbij met behulp van dijken, kaden, sluizen en dergelijke een groot gebied onder water kan worden gezet.

In november 1744 starten de werkzaamheden door de Slapersdijk, tussen de Utrechtse Heuvelrug en de Emminkhuizenberg te verbinden met de linedijk langs de Eem. Het te inunderen gebied tussen Spakenburg en Rhenen ligt langs de oostzijde van dit dijkencomplex en is ongeveer 80 km lang. Omdat het verschil in waterhoogte tussen de noord- en zuidkant van het gebied ongeveer 7 meter is, wordt het gebied in elf kommen verdeeld, die door keerkades worden begrensd. Ten noorden van Amersfoort zijn dat de Glashutterkade, de Coelhorsterkade, de Vuydijk (de huidige Hoogerhorsterweg) en de Oostdijk bij Spakenburg. Tussen de Slaperdijk en Amersfoort wordt een vijftal keerkades aangelegd. Het waterpeil in de kommen wordt gevoed door de Grebbesluis

bij de Grebbeberg en de verschillende beken die hun water naar dit dieper gelegen deel van de Gelderse Vallei afvoeren. Door de Zeesluis bij Spakenburg te sluiten wordt voorkomen dat het water naar de Zuiderzee wegloopt. Naderhand wordt de Zeesluis zodanig aangepast dat ook hier water binnengelaten kan worden.

In 1785 en 1786 wordt de Grebbelinie opnieuw aangepakt, met de bouw van diverse versterkingen, bastions, en bij de Buursteeg een fort. De binnenlandse problemen, de Patriotten en Oranjegezinden staan lijnrecht tegenover elkaar, verhinderen de werkzaamheden aan de versterkingen wederom.

Franse tijd

In Frankrijk vindt in 1789 de Franse Revolutie plaats en met de behoefte aan een 'groot Frankrijk' trekt haar leger Europa in. Als in 1793 de Fransen ook ons de oorlog verklaren, wordt getracht de Grebbelinie te inunderen maar door het lage waterpeil in de Rijn lukt dit niet. Dankzij de hulp van Oostenrijk trekt het Franse leger zich voortijdig terug. Met spoed wordt verder gewerkt aan de versterking van de linies en krijgt de liniewal bij de keerkades een gebroken tracé, waardoor dit beter te verdedigen zijn. Toen in 1794 de Fransen terugkwamen, kon de linie, door de hoge waterstand in de Rijn, wel onder water worden gezet. De winter van 1794-1795 is echter zo streng dat de inundaties bevrozen en de Fransen over het ijs de linie kunnen passeren en ongehinderd op kunnen rukken naar Utrecht en Amsterdam. Ze bezetten ons land en roepen de in 1795 de Bataafse Republiek uit. Ook de Fransen onderkennen het belang van de Grebbelinie, omdat ze uitgaan van aanvallen door het Pruisische leger. In 1799 wordt begonnen aan het verbeteren van de verdediging. Bij de keerkades, onder anderen bij Krachtwijk, worden aarden voorposten aangelegd en in Spakenburg verrijzen twee batterijen. Ook wordt de linie naar het zuiden verlengd met de zogenaamde 'Prolongatie' van de Grebbelinie. Deze ligt tussen de Neder-Rijn en de Waal.

Als de Fransen in 1806 de Pruisen aanvallen willen ze zich bij een nederlaag achter de Grebbelinie kunnen terugtrek-

ken. Nadat ze de Slag bij Jena winnen zien ze echter geen gevaar meer van Pruisische kant en wordt de Grebbelinie als verdedigingswerk opgeheven.

Nadat Napoleon definitief is verslagen wordt er met wisselende belangstelling naar de Linie gekeken en worden slechts minimale aanpassingen aan de verdedigingswerken verricht. Wel wordt door de verbetering van de sluizen de inundatieperiode verkort van 20 naar 12 dagen. Omdat de inundatie afhankelijk blijft van de waterstand in o.a. de Rijn, wordt de Grebbelinie niet meer als verdedigingslinie gezien, maar als voorpostenstelling van de Nieuwe Hollandse Waterlinie die in 1815 aangelegd. Het omvat zes vestingsteden, 47 forten en is 85 km lang.

Mobilisatie en WOII

In de periode 1935-1941 wordt in het kader van de werkverschaffing met kruiwagens en schoppen het Valleikanaal gegraven, en neemt de belangstelling van Defensie weer toe. Tijdens de mobilisatie wordt de Valleistelling, zoals de Grebbelinie nu werd genoemd, opnieuw als verdedigingsstelling ingericht. Op de Coelhorsterkade wordt als tankversperring een Drakentandversperring en op de Oostdijk bij Spakenburg een Aspergeversperring aangebracht. Om een vrij schootsveld te krijgen worden tientallen boerderijen afgebroken of platgebrand. Dit gebeurde onder Baarn in 1940 met de boerderij van Bertus van Roomen die aan het Zuidereind op de dijk stond. Verder werden tussen Renswoude en Veenendaal loopgraven

Uw oude of nieuwe huis meesterlijk geschilderd?

SCHILDERSBEDRIJF

u.d. Horst

CANTONLAAN 1 - 3742 CH BAARN
TEL. (035) 542 28 93 - FAX (035) 543 02 58

Voor Baarn en omstreken van oudsher bekend

Welkom bij Eethuys-Cafe "De Generaal"

Eethuys-Cafe "De Generaal" is gesitueerd in het stijlvolle monumentale pand uit 1870 dat in haar oorspronkelijke functie jarenlang dienst heeft gedaan als station Baarn, inclusief wachtkamer voor de Koninklijke familie. Het restaurant grenst aan het populaire wandel- en fietsgebied het Baarnsche Bos en is gemakkelijk bereikbaar met de trein of de auto (parkeren gratis).

Dagelijks geopend

Eethuys-Cafe "De Generaal" is dagelijks geopend vanaf 10:00 uur. De keuken is vanaf 12:00 uur geopend, waarna het ook mogelijk is om uit de zeer gevarieerde menukaart te bestellen.

Groot terras

Het restaurant beschikt over twee ruime zalen en een groot terras. In de zomer is het mogelijk, zolang het weer het toelaat, om buiten te dineren. Reserveren is niet noodzakelijk maar wordt echter wel aangeraden.

Wij staan u gaarne telefonisch te woord voor verdere vragen of reserveringen Eethuys-Cafe "De Generaal", Lt. Generaal van Heutszlaan 5, 3743 JL Baarn - Tel: (035) 5421784.

juwelier
van doorm

Al vier generaties liefde voor 't vak.

Brinkstraat 14-16 3741 AN Baarn Tel: 035-5413107
info@juwelievandoorm.nl www.juwelievandoorm.nl

ZANDVOORTWEG 1A
3741 BA BAARN
TELEFOON: 035 541 2063

Eemnesserweg 12, postbus 97, 3740 AB Baarn
Telefoon: (035) 541 33 21, telefax (035) 541 81 53
E-mail: info@debaarnsenotarissen.nl

PLEZIERIG LEVEN, ZORGELOOS WONEN

DANKZIJ ONS ZORGHOTEL
KUNT U EVEN 'PROEFWONEN'

Welkom bij Huize Brandsen. Een sfeervol woon-zorghuis en zorghotel midden in het gezellige en groene Baarn. Hier geniet u van professionele levensloopbestendige zorg, ruime appartementen en een levendige sfeer. Een zorgindicatie is niet noodzakelijk. Zo wordt verzorgd wonen zorgeloos leven. Zie www.huizebrandsen.nl

HUIZE • BRANDSEN
verzorgd wonen

Koningsweg 2, 3743 EV Baarn 035 541 3055 info@huizebrandsen.nl www.huizebrandsen.nl

APOTHEEK JULIUS

Sinds 1886

M.A. Smulders - de Jong, apotheker

UW GENEESMIDDEL ONZE ZORG

Laanstraat 36, 3743 BG Baarn

Telefoon (035) 5412432

Fax (035) 5421021

apotheek.julius@ezorg.nl

www.apotheekjulius.nl

AL 35 JAAR STERK IN:

- TAPIJT
- LAMINAAT
- GORDIJNEN
- VITRAGE
- RAAMDECORATIE
- MEUBELSTOFFERING
- BEDDEN
- BOXSPRINGS
- DEKBEDDEN EN KUSSENS
- BEDTEXTIEL

VAKKUNDIG,
ERVARING, SERVICE EN
EEN DESKUNDIG
ADVIES

DE WOON- EN SLAAPSPECIALIST VAN BAARN E.O.

jan buis

NIEUWSTRAAT 24-27, 3743 BK BAARN

WONEN: TEL. 035-5412600

SLAPEN: TEL. 035-5413076

en tankgrachten gegraven omdat het gebied hier te hoog lag om onder water te kunnen worden gezet en werden 271 mitrailleur-kazematten van beton gebouwd. Al in 1940 wordt begonnen met de bouw van de zogenoemde wederopbouw-boerderijen. Deze zijn voorzien van een gevelsteen met een uit een vlammenzee opklimmende leeuw met het betreffende bouwjaar.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland raakt de Valleistelling in verval, ze wordt zelfs voor een groot deel ontmanteld. Alle gietstalen kazematten worden gesloopt en verdwijnen naar de Duitse hoogovens om omgesmolten te worden. Pas als de aanval op Rusland tot staan worden gebracht en de Duitsers zelfs worden teruggedrongen, wordt de Valleistelling weer opgewaardeerd tot nieuwe verdedigingslinie onder de naam *Pantherstellung*. In eerste instantie wor-

den de bestaande onderdelen van de linie hersteld en worden nieuwe kazematten en stellingen gebouwd. Als in juni 1944 de geallieerden in Normandië landen, beseffen de Duitsers dat ze niet vanuit het westen, maar vanuit het zuiden zullen worden aangevallen. Omdat ze vanwege de V-2 aanvallen op Engeland zowel Holland als het IJsselmeer willen behouden wordt van Amersfoort naar Nijkerk een nieuw gedeelte voor de *Pantherstellung* gebouwd.

Als de geallieerden, na zware beschietingen, bijna ongehinderd de IJssel bij Westervoort kunnen oversteken en oprukken naar Arnhem, trekken de Duitsers zich terug op Grebbelinie.

Medio mei 1945 zijn de Duitsers ten noorden van Amersfoort al tot over de Eem teruggedrongen. Op 26 april begint het overleg tussen de geallieerden en de Duitsers. Door in te stemmen ver-

Restanten van bunkers op de Liniedijk.

der geen aanvallen op de linie uit te voeren zien de Duitsers af van verdere inundaties en kunnen voedseltransporten naar het westen worden georganiseerd. Vrijdag 4 mei geven de Duitse troepen zich onvoorwaardelijk over en de volgende dag worden de capitulatiepapieren in Wageningen getekend.

Na de bevrijding wordt de Grebbelinie als verdedigingswerk opgeheven en verdwijnen op diverse plaatsen delen van de linie ten behoeve van woning- en wegebouw of de aanleg van bedrijventerreinen. Door Staatsbosbeheer, diverse gemeenten en vrijwilligersorganisaties wordt de linie, waar nodig, hersteld en door middel van fiets- en wandelpaden toegankelijk gemaakt voor het publiek.

De dijkwerkzaamheden en de Grebbelinie

Bij de dijkwerkzaamheden heeft het Waterschap Vallei en Veluwe zich verplicht om waar nodig de resten van de Grebbelinie in de nieuwe situatie in te passen en zo nodig te restaureren.

De Liniedijk

Tot 2013 liggen de bunkers op de Liniedijk boven Amersfoort langs de Eem er verscholen bij en zijn alleen door wandelaars te bezoeken. In 2013 wordt begonnen met de verbetering van de dijk tussen de fietsbrug bij de Malewetering en de Maatweg in Amersfoort. Hierbij is de dijk weer teruggebracht in de vorm die hij als onderdeel van de Grebbelinie had. Aan de westkant van de dijk - de kant van de Eem - ligt een vlak gedeel-

te waarop kanonnen konden worden geplaatst. Na het herstel van de dijk, waarbij rekening is gehouden met de aanwezige bunkers, is op de dijk een nieuw fietspad aangelegd. Op de liniedijk liggen van het Werk bij Krachtwijk tot het Werk bij de Glashut in totaal nog 12 bunkers waarvan een viertal van een bijzonder model. Deze bunkers hadden niet alleen een schietgat naar het oosten, maar ook twee schietgaten aan de zijkanten waardoor ze flankerend vuur konden geven.

Spakenburg, de Oostdijk

In juni 2014 wordt de Oostdijk die tussen Spakenburg en het Nuldernauw bij Nijkerk ligt door de dijkencombinatie aangepakt. Hier werd de dijk niet alleen verhoogd en verbreed, maar worden aan de waterkant nieuwe rietvelden aangeplant en het fietspad op de dijk verbreed. Net buiten de bebouwde kom ligt op de dijk een zogenoemde Aspergeversperring. Deze bestaat uit een aantal grote betonblokken met daarin opstaande stukken spoorrails. De Oostdijk was als meest noordelijke keerkade van het inundatiegebied één

van de droge doorgangen in het gebied waardoor het inundatiegebied was te passeren.

Het Werk bij Krachtwijk

De afgelopen maanden is hard gewerkt aan het Werk bij Krachtwijk. Dit verdedigingswerk ligt op de aansluiting van de voormalige Vuydijk (de huidige Hoogerhorsterweg) en de Liniedijk.

De Hoogerhorsterweg is de keerkade tussen de tiende en de elfde inundatiekom. Het Werk bij Krachtwijk is in 1799 aangelegd en in 1939 voorzien van een tweetal kazematten. Enkele honderden meters ten noorden van het 'Werk' liggen nog twee kazematten, waarvan één voorzien was van een gietstalen bovenstuk. Op de plaats waar de Hoogerhorsterweg door het 'Werk' liep, lagen aan weerszijden van de weg twee gemetselde muurtjes (coupures) met

daarin sleuven waarin bij hoog water schotbalken konden worden geplaatst. De ruimte tussen de twee schotten kon met zand worden gevuld.

Bij de reconstructie is de weg opgehoogd zodat hij over de dijk loopt. Omdat de dijk breder moest worden dan het dijklichaam van het 'Werk' heeft het Waterschap voor de stabiliteit van de dijk aan de landzijde van het 'Werk' gekozen voor een stalen damwand. De damwand, die tot onder het maaiveld is aangebracht, voorkomt dat de onderzijde van de dijk bij hoogwater kan wegspoelen. Kortgeleden is het talud van de dijk afgewerkt en met gras ingezaaid.

Restanten van de Grebbelinie en de Pantherstelling in het Eemland

In Spakenburg ligt net ten oosten van het Spuiplein een ruitvormig gebied met een apart stratenplan, de Nieuwe

Het heien van de damwand bij het Werk bij Krachtwijk.

Schans. Hier lag in 1785 een zogenaamde redoute, bestaande uit een terrein voorzien van een aarden omwalling. Het buurtje is de moeite van een wandeling meer dan waard. Wie vanaf de haven de Oostdijk opgaat, ziet net buiten de bebouwde kom de tankversperring of 'asperges' op het dijklichaam liggen.

Het 'Werk bij Krachtwijk' is te bereiken via de Slaagseweg, die in het verlengde ligt van het Zuidereind. Door rechtsaf de Hoogerhorsterweg oprijden komt u bij het 'Werk' uit. De weg achter het 'Werk' is particulier terrein en leidt naar de boerderij *Hoogerhorst*.

Vanaf de fietsbrug bij de Malewetering is de kazemat te zien die op de dijk richting het 'Werk bij Krachtwijk' ligt.

Wanneer u vervolgens het fietspad richting Amersfoort gaat ziet u onderweg nog een elftal kazematten om aan het einde, net voorbij het gebouw van MC Meander, bij het 'Werk aan de Glashut' uit te komen. Deze versterking is vernoemd naar een glashut die aan de overzijde van de Eem heeft gestaan.

Halverwege het fietspad ziet u een wit houten hek. Hier ligt de Coelhorsterkade

Drakentanden op de Coelhorsterkade.

waarop nog steeds de betonnen Drakentanden staan. Omdat een groot gedeelte van het landgoed privébezit is, is die kade niet toegankelijk.

Voor wie meer van de Grebbelinie wil weten of wil zien; in het gebied tussen Leusden en de Grebbeberg bij Rhenen zijn nog tientallen Kazematten, aardwerken en andere restanten te vinden.

Ook aan te bevelen zijn het Grebbelinie Bezoekerscentrum, Buursteeg 2, Renswoude en de Museumbunker Grebbelinie, Langesteeg 1, Leusden.

Voor meer informatie: Stichting Grebbelinie in het vizier, Brinkkanterweg 23A, 3931 PJ Woudenberg.

Beeld

Foto's zijn van de auteur, de kaart van de verdedigingslijnes is afkomstig van Wikipedia.

Bronnen

Bunkerinfo.nl

Grebbelinie.nl

Digitale nieuwsbrief, Waterschap Vallei en Veluwe

Stichting Grebbelinie

Blijdestijn, R.: *Tastbare Tijd, Cultuurhistorische Atlas van de Provincie Utrecht*

Mijnsen-Dutilh, M.: *Een vallei vol water, waterschapskroniek Vallei & Eem*

Rietberg, B.: *De Grebbelinie*

Baerne

EXPOSITIE 'SCHOOLPLATEN IN DE LES'

Wie kent ze niet, die prachtig gekleurde platen getekend door bijvoorbeeld C. Jetses of J.H. Ising en die een beeld gaven van de roerige tijden van weleer. Platen over de geschiedenis, de kerkgeschiedenis, de natuur, werkzaam Nederland, onze toenmalige koloniën, en nog veel meer. Het is een tijdsbeeld dat velen van u zich nog wel voor de geest kunnen halen. Iedere schoolklas was opgesierd met deze platen. Leerkrachten vertelden aan de hand daarvan over de 80-jarige oorlog, de heldendaden van onze ontdekkingsreizigers, de planten en de vogels, en de verhalen uit de Bijbel.

De schoolplaat van weleer is opgevolgd door de moderne multimedia. Maar dat neemt niet weg dat die oude platen hun waarde nooit zullen verliezen. Al was het alleen maar omdat je weer even terug gaat in de tijd, de tijd van de oude lagere school. Mooie en minder mooie herinnering komen boven. Dus redenen te over om eens te gaan kijken in de Oudheidkamer. Diverse scholen hebben tijdens het opruimen van de oude pla-

ten gelukkig aan de HKB gedacht en ze bij ons ondergebracht. We beschikken over een uitgebreide collectie waarvan nu een deel getoond wordt. Natuurlijk vertellen we iets over de uitgevers en de tekenaars die de platen op de markt brachten.

Op 16 december a.s. zal deze tentoonstelling officieel worden geopend door oud schoolhoofd de heer W. Verhoek. De opening vindt plaats rond 11.00 uur.

LOUISA STATE - EEN VILLA MET MEERDERE GEZICHTEN

Functiewijziging en herbestemming zijn de afgelopen jaren populair geworden, onder meer door de leegstand van kantoorpanden, scholen, kazernes, gevangenissen en dergelijke. Toch is het een eeuwenoud fenomeen. Ook de villa (nummer 16) aan de Gerrit van der Veenlaan kent een geschiedenis van nieuwe functies en herbestemming: woonhuis – rust- en herstellingshuis - internaat - kantoorpand. De redactie dook in het verleden van deze villa die aan het begin van de 20e eeuw is gebouwd. In dit eerste deel wordt de geschiedenis van het pand als woonhuis belicht, aan de hand van bewoner Andries Van Wezel en zijn vrouw Adele.

door: Marjo Stam

De Baarnsche Bouwterrein Maatschappij (BBM) had eind 19e eeuw een groot deel van het Baarnse Bos aangekocht voor de ontwikkeling van drie villaparken: Amaliapark, Prins Hendrikpark en Wilhelminapark.¹ De Spoorweglaan (nu Gerrit van der Veenlaan) vormde de zuidelijke afsluiting van het laatste villapark. De

BBM nam niet alle aangekochte grond zelf in exploitatie. Zij verkocht ook delen door aan plaatselijke bouwondernemers, zoals de uit Amsterdam afkomstige projectontwikkelaar en gemeenteraadslid H. Sweris. Uit de notulen van de gemeenteraad van 31 juli 1903 blijkt dat bouwondernemer Sweris aan de Spoorweglaan 16 een villa-

huis, genaamd *Dennenhorst*, had laten bouwen in opdracht van mevrouw Veder.² Kort daarna werd het huis als zomerhuis aangekocht door Andries Salomon van Wezel, een joodse diamantair en op dat moment puissant rijk.³

Sociale klimmer

Andries van Wezel wordt op 25 maart 1856 geboren in de Rapenburgerstraat in het hart van de Amsterdamse jodenbuurt als tweede zoon in een eenvoudig joods schoenmakers- en diamantbewerkersezin. Binnen korte tijd weet hij zich op te werken tot een schatrijke juwelier, diamanthandelaar en -fabrikant én kunstverzamelaar.⁴ Een sociale klimmer dus.

Andries groeit op in een traditioneel (maar niet orthodox) joods milieu en gaat op zijn 13e al aan het werk bij een diamantslijperij, als leerjongen in het bedrijf van zijn vader, ook al droomde hij er eigenlijk van violist te worden. Vlak nadat Andries met werken was begonnen, komt er plotseling een enorme toevoer van ruwe diamant uit Zuid-Afrika op gang, doordat er rond de beddingen van de Vaalrivier mijnvelden worden ontdekt met onvoorstelbare hoeveelheden diamant. De diamantindustrie in Amsterdam groeit als gevolg daarvan spectaculair: zo waren er in 1871 vier slijperijen in Amsterdam, terwijl dit aantal in 1889 is toegenomen tot 70. De lonen springen omhoog en de voorheen arme diamantslijpers, kloviers en snijders behoren plotseling tot een welvarende klasse⁵ die zich daar ook naar gaat gedragen. Ook de vader van Andries profiteert van deze *booming business* en het vele geld dat hij

verdient steekt hij in de aankoop van huizen die hij vervolgens verhuurt.

Op zijn 24e trouwt Andries in 1881 met de 20-jarige Jeannette Willing, waarschijnlijk gaat het om een gearrangeerd huwelijk. Zeven jaar later zet zijn vrouw een scheidingsprocedure in gang vanwege overspel. Andries heeft dan een relatie met Adele van Meekeren, de vrouw met wie hij zeven jaar samenleeft voordat de officiële echtscheiding in 1896 wordt uitgesproken.

Net als zijn vader investeert Andries zijn geld in diamant en vastgoed. In 1883 heeft hij genoeg kapitaal vergaard om zijn eigen diamant-'winkel' te beginnen aan de Prinsengracht 1127. Op zijn 28e is Andries zijn vader in rijkdom al voorbij geschoten. De stad Amsterdam profiteert van het gunstige economische klimaat en de industriële revolutie, er komen gasfabrieken en elektrisch licht, en er wordt een ongekende bouwhausse in gang gezet met ondermeer de bouw van de wijk *De Pijp*, het *Paleis van Volksvlucht*, het Amstelhotel, het Rijksmuseum en het Concertgebouw. De stad bruist en de bevolking neemt enorm in omvang toe. Er is luxe en vertier, maar een deel van de bevolking leeft nog steeds in grote armoede.

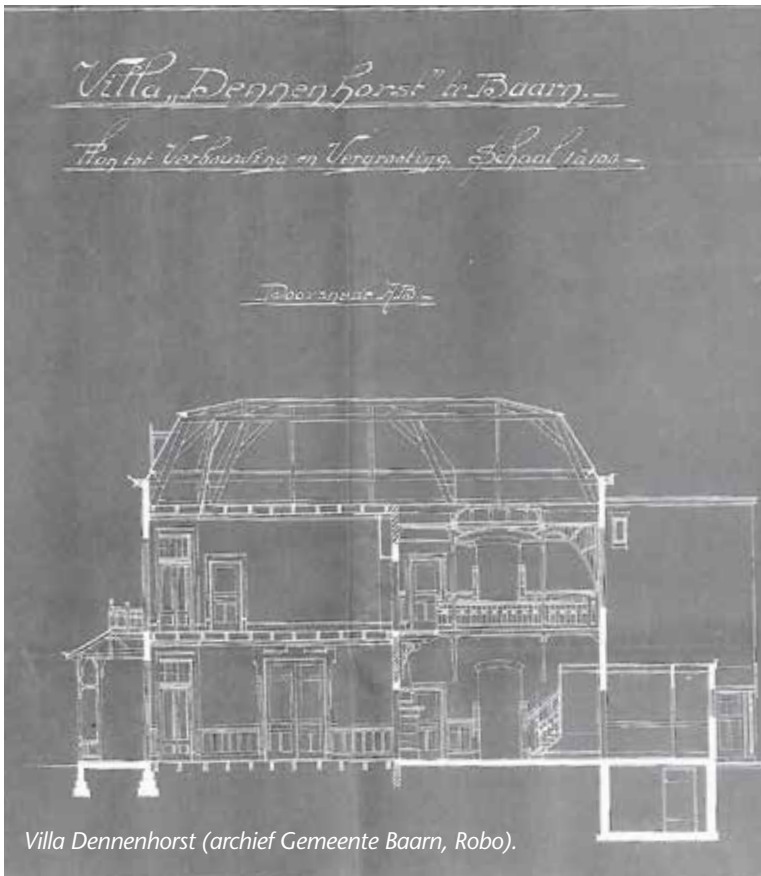
Opkomend socialisme

Andries van Wezel staat aan het begin van zijn loopbaan bekend om zijn wellevende omgangsvormen, goede lonen en het niet werken op zondag. Het is de tijd van de opkomst van het socialisme en de vakbonden. Van Wezel is een aanhanger van Multatuli en hij komt in contact

met mensen uit links-liberale, kunstzinnige en niet-joodse kringen.⁶ Een deel van deze mensen bezoekt regelmatig zijn atelier, ook al omdat enkele van zijn werknemers nauw betrokken zijn bij de daar gevoerde politieke discussies. Henri Polak, de latere politicus en voorzitter van de in 1894 opgerichte *Algemene Nederlandse Diamantbewerkerbond* (ANDB) begon als diamantsnijder bij Van Wezel, net als Dolf de Levita.⁷ Hoewel Van Wezel zich nooit

bij het socialisme heeft aangesloten, toont hij er aanvankelijk wel sympathie voor, maar uiteindelijk ziet hij niets in structurele veranderingen en houdt hij vast aan de privileges die bij zijn positie behoren. Later wordt hem zelfs verweten dat hij zijn werknemers uitbuitte, zeker als de markt overspoelt wordt met diamanten en de vraag ernaar afneemt. Er breekt een crisis uit en ook Van Wezel moet mensen op straat zetten.⁸ De conflicten tussen bond

en diamantairs verhardten. Dat zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld in het impulsieve besluit van Van Wezel om in 1902 uit Amsterdam te vertrekken, een buitenhuis in Baarn te kopen en zijn bedrijf in Antwerpen voort te zetten, waar de arbeidsverhoudingen niet zo op scherp staan als in Amsterdam. Zijn vertrek uit de hoofdstad leidt tot een lichte paniek binnen Diamantbond, omdat gevreesd wordt dat andere juweliers zijn voorbeeld zullen volgen. Een vrees die niet onrecht blijkt te zijn.

Villa Dennenhorst (archief Gemeente Baarn, Robo).

Baarn 1903-1919

Aanvankelijk betrekken Andries en Adele een huis aan de Emmalaan, tot de verbouwing van villa *Dennenhorst*, dat hij op 20 maart 1903 voor f 40.000 van de weduwe Veder had gekocht, voltooid is. Van Wezel laat de villa verbouwen naar een plan van architect W. Hamer uit Amsterdam. Daaraan dankt de villa enkele karakteristieke toevoegingen: tegen de linkerzijvleugel wordt aan de eetkamer een in ijzer uitgevoerde serre met bovenliggende veranda (in hout en ijzer) gebouwd, met strakke Jugendstilenmerken. Ook laat de diamantair een kelder graven waarin een centrale verwarmingskachel op kolen kan worden geplaatst, het nieuwste van het nieuwste. Daarboven verrijst een heel nieuwe vleugel met op de begane grond een dienkamer, een keuken, een bijkeuken en een toilet. Op de entree (in de rechterzijgevel) en de serre met veranda na, is het huis uitgevoerd in een sobere neo-renaïssancestijl.

Aan het interieur en de inrichting besteedt het echtpaar ook veel aandacht, vanuit het dan opgeld doende principe van eenheid in exterieur en interieur. Huisraad en interieuradvies betrekken zij onder meer bij het onder welgestelden zeer populaire meubelatelier *De Ploeg* uit Bussum, waar architect en interieurontwerper K.P.C. de Bazel actief is.

De woning Anna Paulownalaan 3 (op de kruising met de Hertog Hendriklaan) liet Van Wezel in 1906 bouwen als dienstwoning voor Cornelis Smit, de tuinman van zijn terrein.⁹

Kunstverzamelaar

In Baarn komen de eigentijdse schilderijen van de 'Amsterdamse impressionisten' te hangen die Van Wezel in de voorafgaande jaren heeft verzameld. De collectie van Van Wezel bestaat onder andere uit werken van Breitner, Isaïc Israëls, Simon Maris, Jacobus van Looy, Eduard Karsen en Willem Witsen. De laatste twee schilders zijn tot het einde toe bevriend gebleven met Andries en Adele, zij kwamen regelmatig bij het echtpaar in Baarn op bezoek en behoorden tot Van Wezels erfgenamen. In de zomer van 1912 schildert Witsen een portret van Van Wezel en in november van datzelfde jaar portretteert hij ook Adele. Eén van de redenen waarom Van Wezel kunst verzamelt, is ongetwijfeld het contact met kunstenaars. Daarnaast kan hij daardoor ook de eigen goede smaak tentoonspreiden en een beetje voldoen aan de wens van de zakenman om zich met kunstenaars verwant te voelen. De omschrijving die Lodewijk van Deyssel gaf van Van Wezel sluit daar mooi op aan:

*Hij was zelf een kleine man, keurig gekleed en gekapt. Maar nu was het bijzonder opmerkelijke, dat een uitdrukking van weemoed als het hoofdzakelijk kenmerk van zijn geestes aard permanent in zijn gelaatstreken lag gespreid. Tegenover de zoo mild door het leven gegeven verwezenlijking van zijn jeugdwensch naar rijkdom stelde hij een edele deernis met het ontbeteekenende en onvoldoende van dit rijke stoffelijke.*¹⁰

Na zijn vertrek uit Amsterdam begint Van Wezel in Antwerpen een nieuwe zaak, in de hoop er een gunstiger klimaat voor

werkgevers aan te treffen. Ook betreft hij samen met zijn vrouw Adele een pas gebouwd statig huis aan de Rue Gétry.¹¹

Het kinderloos gebleven echtpaar woont afwisselend in Antwerpen en Baarn, terwijl Andries bijna wekelijks voor zaken naar Londen reist om diamanten in te kopen op het hoofdkantoor van *De Beers Mining Company Ltd.*, het bedrijf dat het monopolie bezit op de verhandeling van in Zuid-Afrika gewonnen ruwe diamant. Ook vertoefde Adries nog regelmatig in Amsterdam, waar hij vaak in het Amstelhotel logeert. Het is onduidelijk in hoeverre het echtpaar Van Wezel zich mengde in de Baarnse samenleving. In het archief van de HKB is hierover vooralsnog niets te vinden, en gezien zijn drukke zakelijk leven elders ligt

een druk sociaal leven in Baarn niet erg voor de hand.

In 1906 overlijdt vader Salomon Levie van Wezel. Steeds meer begint Andries zich te oriënteren op Amerika waar zijn broers Marcus (1861) en Joachim (1863) sinds 1892 wonen en waar ze, met vader Salomon als geldschietter, hun zaak *S.L. van Wezel, firm of diamonds*, waren begonnen. Op 2 oktober 1909 reist Andries met Adele op het in 1908 gereedgekomen passagiersschip *Rotterdam* van de *Holland Amerika Lijn* naar New York om zijn broers te bezoeken en de kansen voor zijn eigen diamanthandel te verkennen. Hij huurt een aantal molens en stelt een bedrijfsleider aan. Sindsdien verblijft hij jaarlijks

Portret van Andries van Wezel door Willem Witsen, 1912 (coll. Rijksmuseum).

Portret van Adele van Meekeren door Willem Witsen, 1912 (coll. Rijksmuseum).

een aantal maanden in New York. Als in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbreekt en Antwerpen valt, heeft Andries in New York al weer een goed lopende diamanthandel opgebouwd.

Na de Eerste Wereldoorlog besluit Van Wezel afscheid te nemen van de villa in Baarn en in oktober 1919 verkoopt hij het pand, de terreinen en het tuinhuis voor f 120.000. Het lijkt erop dat hij een definitieve oversteeek naar New York serieus overweegt. Zover komt het echter niet. Na een verblijf in New York van drie maanden en terug in Nederland, overlijdt Adele eind december 1920. Ondanks het verdriet om dit grote verlies, gaat Andries in februari 1921 alweer naar New York. Tijdens de terugreis naar Nederland krijgt hij op 1 juli een hartverlamming waaraan hij op 65-jarige leeftijd overlijdt. Zijn kunstcollectie laat hij na aan het Rijksmuseum, terwijl een aantal (joodse) maatschappelijke instellingen een legaat ontvangen met een totale waarde van 6 miljoen gulden.

Noten

1. *Baarn, geschiedenis en architectuur*, p. 58.
2. Idem, p. 472: waarschijnlijk naar een ontwerp van C. Sweris.
3. Veel van de hiernavolgende informatie is gebaseerd op de zeer leeswaardige biografie over Andries van Wezel, door Rein van der Wiel.
4. Koen Kleijn in *De Groene Amsterdammer*.
5. Onder deze vaklieden werkten de ongeschoolde arbeiders die veel minder van deze welvaart profiteerden en onder zware omstandigheden hun werk verrichtten.
6. O.a. ideoloog Frank van der Goes, de schilders Breitner, Isaïc Israël en Willem Witsen. Ron Blom, die een biografie schreef over Frank van der Goes, noemt de 'ongetwijfeld zeer geanimeerde werkplaats' zelfs 'Van Wezel's broedplaats'. (p. 124)
7. Ook werknemers Jos Loopuit en Jacob Batavier waren politiek actief.
8. Henri Polak schreef na het overlijden van Van Wezel een mild in memoriam, terwijl Jos Loopuit onomwonden stelde dat Van Wezel in de loop de tijd heel wat minder socialistisch en democratisch was geworden, met als voornaamste reden 'dat onze baas inmiddels bezig was millionair te worden.' (Van der Wiel, p. 220-221)
9. Ontwerp en bouw door architect A.R. Wit-top Koning. (Van der Wiel, p. 154)
10. Van der Wiel, p. 122
11. Van der Wiel, p. 155

Bronnen

Archief Historische Kring Baerne

Blom, R.: *Frank van der Goes (1859-1939) – Journalist, literator en pionier van het socialisme*.

Gaasbeek, F.: *Baarn, geschiedenis en architectuur*

Kleijn, K.: 'Kunst verzamelen, status verwerven' in *De Groene Amsterdammer* d.d. 10-2-2010.

Ligtelijn, M.: 'Van Wisselingh beïnvloedde handel en kunstenaars' in *Trouw* d.d. 13-8-1999.

Wiel, R. van der: *Van Rapenburgerstraat naar Amerika - De levenstijd van diamantbewerker Andries van Wezel (1856-1921)*.

Baerne

PRINSES BEATRIX GEBOREN!

Vanaf het begin van het jaar 1938 werd *Paleis Soestdijk* nauwlettend in de gaten gehouden. Niet alleen door de inwoners van Baarn en Soest, maar door het gehele land, want het voortbestaan van ons koningshuis hing van deze boreling af. Ook vanuit het buitenland was er grote belangstelling, zo zat het *Badhotel* vol buitenlandse journalisten die wekenlang rondhingen bij de hekken van het paleis om als eerste te kunnen verslaan van verhoogde activiteit in of bij het paleis. In een weiland bij de Eem stonden twee kanonnen opgesteld om de saluutschoten af te vuren: 51 schoten voor een prinses en 101 voor een prins.

Als 10-jarige zat ik in de 5e klas van de Hervormde School aan de Spoorstraat. Ook ik voelde de spanning, het was 't gesprek van de dag: als het nu maar goed gaat met die bevalling! Zo zat ik op 31 januari, tijdens een saaiere les weer eens uit het raam van mijn klaslokaal te kijken en zag ineens dat de buurman achter het schoolplein de vlag aan het

uitsteken was. Ik mijn vinger in de lucht: 'Meester, meester, ze steken de vlag uit!' en even later kwam het hoofd der school, meester De Jong, de klas binnenstappen om ons plechtig mee te delen dat op Soestdijk een prinsesje was geboren. Hoera!

We mochten meteen naar huis om het te vieren. Mijn ouderlijk huis stond tegenover het tolhuisje en de boerderij van Paridon, op de hoek van de Faas Eliaslaan en de Eemstraat. Na het uitsteken van de vlag met oranje wimpel deden we ons te goed aan de beschuiten met oranje muisjes. Maar waar bleven nu de saluutschoten? Een van mijn broers ging naar buiten om poolshoogte te nemen. Die kanonnen kon je namelijk vanuit onze tuin zien staan. Even later kwam hij binnen rennen en riep: 'Ja ja, ik hoor iets!' Buiten hoorden we een gedempt 'plof...plof...plof', en dat dus 51 keer. Was dat nu alles? Ja, want het kruit was nat geworden van alle regen die de afgelopen tijd gevallen was!

Gelukkig was er ook nog de dorpsomroeper, die Baarn doorkruiste met een gong aan zijn fietsstuur. Op belangrijke kruispunten stapte hij af om met luide stem het blijde nieuws rond te bazuinen. En met al die wapperende vlaggen zal het, ook zonder het kanongebulder, dus toch niemand ontgaan zijn dat er in het paleis op Soestdijk een prinsesje was geboren.

Ingezonden door Agnes Scholten van Aschat-Sillem

COLOFON

Baerne is een kwartaaluitgave van de Historische Kring Baerne. Vormgeving en druk: Drukkerij BakkerBaarn. Opplage: 850 ex.

Redactie Baerne

Henriëtte Beuk
Marjo Stam
E redactie@historischekringbaerne.nl

Postadres

Historische Kring Baerne
Postbus 326
3740 AH BAARN
T (035) 54 303 77
E info@historischekringbaerne.nl
I historischekringbaerne.nl

Bezoekadres

Oudheidkamer HKB
Hoofdstraat 1a - 3741 AC BAARN
Ingang via de bibliotheek, in het souterrain, door de jeugdbibliotheek. Er is een lift aanwezig.

Openingstijden

Wo. 14-16 uur en za. 11-13 uur.
Op afspraak andere bezoektijd mogelijk. Bel voor nadere informatie naar (035) 54 303 77 tijdens openingstijden of mail naar oudheidkamer@historischekringbaerne.nl.

Erelid

Mw. P.H. Kuijt-Smit

Contributie

Per jaar en per adres € 16.
NL18 INGB 0004.192.133 t.n.v. de Historische Kring Baerne te Baarn. Extra bijdragen zijn van harte welkom.
U ontvangt het kwartaalblad *Baerne* en heeft gratis toegang tot onze lezingen.
De HKB is aangemerkt als culturele ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling). Giften aan een ANBI kunt u van de inkomsten- of vennootschapsbelasting aftrekken. Een erkende ANBI hoeft geen successie- of schenkingsrechten te betalen over legaten en schenkingen. Uw schenking komt dus volledig ten goede aan de HKB.

Verzendkosten Baerne

Buiten Baarn, binnen Nederland: € 10 per jaar. Gelieve contributie plus verzendkosten in één bedrag over te maken.

Verkoopadressen Baerne (in Baarn)

Los exemplaar € 3,50.
Oudheidkamer HKB,
Hoofdstraat 1a;
Bruna, Laanstraat 32.

Ledenadministratie

Dhr. H.J. Kroon
T (035) 54 130 01
E ledenadministratie@historischekringbaerne.nl

Dagelijks bestuur

Dhr. J. Baerends
voorzitter
T (035) 54 228 54

Mw. M. Olthof
secretaris ad-interim
E secretaris@historischekringbaerne.nl

Dhr. J. van Eijk
penningmeester
T (035) 62 269 66

Algemene bestuursleden

Mw. E.M.M.A. Kuizinga-Claassens
werkgroep Oudheidkamer
T (035) 54 203 72

Dhr. T.J. Hofstra
werkgroep Oude Begraafplaats
T (035) 53 115 15

Dhr. J.W.A.A. van der Laan
werkgroep Archeologie
T (035) 54 116 56

Mw. H.T.M. Beuk
redactie *Baerne*
M 06 27 357 807

Dhr. M. van der Stoep
werkgroep Communicatie
T (035) 88 850 15

Dhr. G. de Vries
M 06 30 111 701

Mw. Th. Kruidenier-Brands
T (035) 54 178 60

AGENDA

- 16-dec Opening expositie 'Schoolplaten in de les'
- 5-jan Nieuwjaarsreceptie in de Oudheidkamer, aanvang 16.00 uur
- 13-feb Foto- en filmpresentatie in *Het Brandpunt*, Oude Utrechtseweg 4a te Baarn, aanvang 14.00 uur
- 15-feb Foto- en filmpresentatie in *Het Brandpunt*, aanvang 14.00 uur
- 20-feb Foto- en filmpresentatie in *Het Brandpunt*, aanvang 20.00 uur
- 20-mrt Algemene Ledenvergadering in *Het Brandpunt*, aanvang 20.00 uur

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Inruilactie

Alles om te printen vind je bij Bruna

Bruna heeft een ruim assortiment huiskamer en merk cartridges.

*Lever uw oude cartridge in en krijg €1.- korting op een nieuwe.

Bruna
Laanstraat 32
3743 BG Baarn
www.bruna.nl

blij met **bruna**

**RUGCENTRUM
BAARN**
specialisten in bewegen

**FYSIOTHERAPIE
CHIROPRACTIE
OEFENTHERAPIE
MANUELE THERAPIE
PODOTHERAPIE
HAPTOTHERAPIE**

U bent van harte welkom
in ons moderne centrum,
met een vriendelijk en
professioneel team.

Plus-
praktijk

Plataanlaan 5 3741 WE Baarn tel: 5411346 www.rugcentrumbaarn.nl

Dit lid van de Historische
Kring Baerne is op deze
manier uitgenodigd voor
een persoonlijke rondlei-
ding (op afspraak)
bij Rugcentrum Baarn,
inclusief koffie.